

ЙОСИП БРОЗ ТИТО – КРЪЩЕНИЕТО НА КОМУНИСТА

Христо Мишков

Разбира се, фразата „кръщението на комуниста“ съдържа в себе си вътрешно, в известен смисъл доктринално противоречие, за което никак не си даваме сметка. Истинските комунисти са атеисти, не признават кръста като свещен символ и не могат да приемат „кръщение“. За тях религиозните тайнства са „опиум за народа“. Друг е въпросът, че подобна метафора се използваше често от партийни автори и се случваше да излезе дори и под най-догматичните пера. С „кръщението на комуниста“ обикновено се обозначаваше моментът на приемане в партията или пък връчването на партийния билет. Понякога се имаше предвид и нещо по-сложно – преодоляването на изпитания, себедоказването, нещо като инициация, с която кандидатът става зрял и достоен за мисията на партиен боец и строител на светло бъдеще. Същата метафора може да получи още един ироничен оттенък в рамките на специфичното българско отношение към религията. В българския език, повлиян от една традиционна присмехулност към църковното лицемерие и от известна доза скептицизъм към ритуалите, „кръщавам“ означава и мошенически да

създадеш фалшификат (примерно в израза „кръщавано вино“).

Е, точно тази двузначност на израза изглежда подходяща, за да обозначим историографските проблеми около първите стъпки в партийната кариера на един от най-значителните комунисти на XX век – Йосип Броз Тито. От една страна в съдбата му наистина има важен, преломен момент, подобен на кръщението при първите християни – моментът, в който един обикновен, зле образован, но волеви и енергичен хърватски работник зарязва пролетарското съществуване и тръгва по пътя на революционната дейност, отвел го по-късно в голямата политика и в световната история. От друга страна обаче, самото включване в редовете на партията и изкачването му по стъпалата на йерархията съдържа доста неясноти, съмнения за манипулации и дори фалшификации, които правят връзка с ироничния български оттенък на глагола „кръщавам“. Всъщност преходът между хърватския работник Йосип Броз и революционерът с псевдоним Тито (или Валтер) е не само непознат в детайли, но и целенасочено замъгляван. Въпреки че е един от най-описваните политици от XX век, в живота и дейността на югославския лидер има предостатъчно смътни моменти. Те пък подхранват появата на всевъзможни сензационно-спекулативни и конспиративни конструкции. Впрочем, спекулации около миналото и личността на югославския комунистически вожд е имало доста отдавна. През 1941 г. сръбският националистически лидер Дража Михайлович и англичаните са го е смятали за руснак, а през 1948 г. комунистическата пропаганда го обявява за човек на Гестапо. Съмнения около миналото на Тито са подхвърляни и по-късно, когато е авторитетен лидер на голяма балканска държава. Някои от тях изглеждат

обосновани, но те съществуват някак встрани от един общоприет, в известен смисъл „официален“ вариант на биографията му. Той се запазва в масова употреба и до днес, въпреки че в него има както просто неясни моменти, така и доказани измислици и фалшификации. Това пък се дължи до голяма степен на личния авторитет и на особеностите на глобалната политическа роля, която играеше пожизненият президент на СФРЮ. За света на Студената война Тито бе не просто комунистически диктатор в една балканска страна, но и боеви маршал - действителен лидер от Антифашистката коалиция. Като държавник той се ползваше с уважението и на двата лагера на Студената война. Стана така, че и на Изток и на Запад се приемеше онази версия за неговото минало, която се предлагаше като официална в СФРЮ. Разбира се, това не означава че отделни моменти не са поставяни под въпрос, че не са излизали критични съчинения или версии, но те дипломатично оставаха на втори план¹. Понякога се подхвърляха съмнения, без обаче да се дезавуира официалната версия. Такъв е случаят с популярната биография на Тито от Емил Гуйковати, в увода на която се изтъква, че рождената му дата е фалшифицирана, а първите стъпки в партията са обвити в мрак, но в изложението стриктно се преразказва официалната версия². Горещо-долу такова е положението и сред смъртта на Тито и разпадането на Югославия.

В сравнително новите биографии на Джаспър

1 Такъв е например случая с Анте Чилига, който в края на 60-те години отхвърля цялата версия за първия период от живота му (до средата на 20-те години), но книгата му остана малко позната извън специализираните среди. Пък и се базираше повече на предположения и логически конструкции, отколкото на доказани и проверими твърдения. Вж. Ciliga, A. *Crise d'Etat dans la Yugoslavia de Tito*. Paris, 1972.

2 Guikovaty, E. *Tito*. Paris, 1979.

Илюстрация 1 Младият Йосип Броз като пролетарий през 1911 г. Източник: www.titoville.com

Ридли³ и Ричард Уест⁴ на практика разказът отново следва тези фактологични жалони, които самият Тито бе поставил заедно с личния си биограф акад. Владимир Дедиер още през 50-те години на миналия век. Ако някога тази биография е трябвало да обслужва изграждането на политически култ, влизащ в рамките

³ Ридли, Дж. Тито. С., 1995.

⁴ Вест, Р. Йосип Броз Тито. Власть силы. М. 1997.

на идеологизирания и по своему романтичен стереотип за примерния жизнен път на пролетарските борци (бедно, но силно и будно момче, което в битката с живота е бунтар, а под ръководството на партията израства до революционен боец и лидер), то днес по-скоро се набляга на един свеобразен вариант на „американска приказка“ – „гарстарбайтерът, който стана фараон“, според атрактивния израз на Стивън Павлович⁵. Британският югославист също написа очерк за живота на Тито, в който се опитва да изчисти образа му от култовите елементи⁶. Като цяло обаче научно-критична биография на югославския вожд все още няма. Най-логично е тя да бъде написана в Белград или Загреб, но засега там кипят остри страсти, които раждат по-скоро една особена политико-агитационна смес от историческа носталгия и пропагандни спекулации, отколкото задълбочена и обективна научна работа. Така че неяснотите около първите революционни стъпки на Йосип Броз и около перипетиите в коминтерновската му кариера си остават. Принос за това има и трудният достъп до документацията в

⁵ Pavlovitch, St. The improbable survivor. Yugoslavia and its problems 1918 – 1988. Ohio, 1988. p.34.

⁶ Pavlovitch, St. Tito: Yugoslavia's Great Dictator: A Reassessment. Ohio, 1992.

Москва. През 90-те години на миналия век е имало споразумение на високо държавническо ниво за съвместна руско-сръбска академична биография, но когато известните историци Петранович и Гибиански поискали да видят коминтерновски документи за Тито, той им бил категорично отказан от Кремъл, твърди пред в-к „Политика“ ръководителят на катедрата по история на Югославия в Белградския университет Джордже Станкович⁷.

Родена, за да обслужи култа към един комунистически лидер, „официалната“ биография на Тито не само че не си отиде заедно с него и държавата му, но и се мултиплицира в информационната епоха. Кратка справка през най-популярните търсачки и енциклопедии показва, че и в Интернет доминира един и същ разказ, понякога съдържащ вече доказани грешки (примерно 25 май като рождена дата)⁸. Така че ако някой се поинтересува „кой е Тито“ и днес – в технологичната ера - ще получи порция съмнителни знания. Най-масово разпространена както из повърхностни, така и сред по-сериозни и професионални сайтове е „официалната“ биография на Тито. Затова не е зле и да се върнем към нея и особеностите на изграждането ѝ.

Биографиите на Тито в по-голямата си част повтарят един и същ разказ и представят по сходен начин основните факти за жизнения му път преди да влезе в голямата политика, като всичко тръгва или е оторизирано от самият Тито. Тук се включват както югославските комунистически съчинения, така и

⁷ Вестник *Политика* от 23 май 2005 г.

⁸ На килирица на

[http://www.peoples.ru/state/king/yugoslavia/broz/;](http://www.peoples.ru/state/king/yugoslavia/broz/)

http://www.hrono.ru/biograf/bio_t/tito.html;

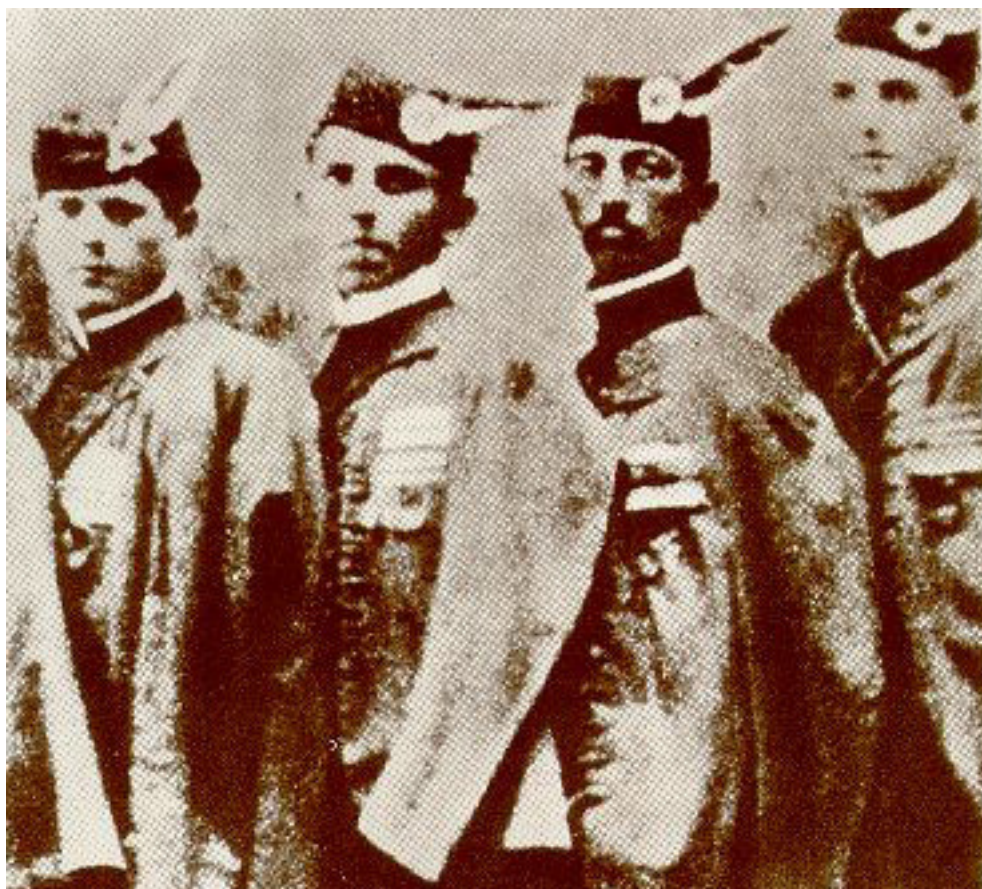
<http://www.krugosvet.ru/articles/53/1005333/1005333a1.htm;>

<http://www.slobodnajugoslavija.com/biografija.html>

много от излезлите на Запад негови биографии. Най-влиятелни по принцип са творбите на акад. Владимир Дедиер – личен биограф на вожда. През 1952 г. той написва една кратка „автобиография“ на югославския лидер, публикувана в сп. „Лайф“ под заглавието „Тито говори“⁹. Тя е преведена на много езици с различни заглавия. По-късно излезе по-цялостната „Прилози за биографията на Й.Б. Тито“¹⁰. Дедиер пуска в оборот не само основните факти и сюжетни моменти в разказа за младежките и войнишките години на Тито, но и голяма част от пикантните и занимателни подробности, които се приемат често безкритично и се преразказват масово от другите биографи. Самият Дедиер не е професионален историк, а партийен активист и журналист с усет към увлекателния разказ, интересния детайл, интригуващите извивки на сюжета. Това му е помогнало да направи по-разкрепостен, четивен текст, който е далеч от официозно-тържественния тромав стил на комунистическия биографичен жанр. Но той не е изследовател и не се придържа съвестно към правилата на научната критичност. Това не е било и негова цел. Първата му книга за Тито е обслужвала важна политическа мисия. Тя е трябвало да създаде приемлив, по-обективен, човечен и интригуващ образ на „първия еретик на комунизма“, който да го направи симпатичен на Запад. Едновременно с това тя е трябвало да не подкопава монументалния авторитет на комунистическия лидер, който е съществен елемент от пропагандната постройка на режима вътре в СФРЮ.

9 Tito speaks: his self portrait and struggle with Stalin. London, 1953. Критично издание на сърбохърватския текст с всички предговори и поправки в: Dedijer, VI. Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Rijeka 1981. T. I., s. 525 – 584.

10 Dedijer, VI., Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Rijeka 1981., t. I.

Илюстрация 2 Броз в униформа на соколската организация. Източник: www.titoville.com

Книгите на Дедиер носят и автобиографичен характер, тъй като съдържанието им е редактирано и одобрявано лично от Тито.

Автобиографични елементи влизат по косвен начин и в други съчинения. Британският лейбърист Кони Зилиакус през 1952 г. пише биография на Тито, в която разказва най-вече това, което е чул от вожда при дълги интервюта¹¹. Подобна привилегия е ползвали и британския военен пратеник при партизанския щаб ген. Фицрой Маклийн¹². През 70-те години Тито обогати хрониката за

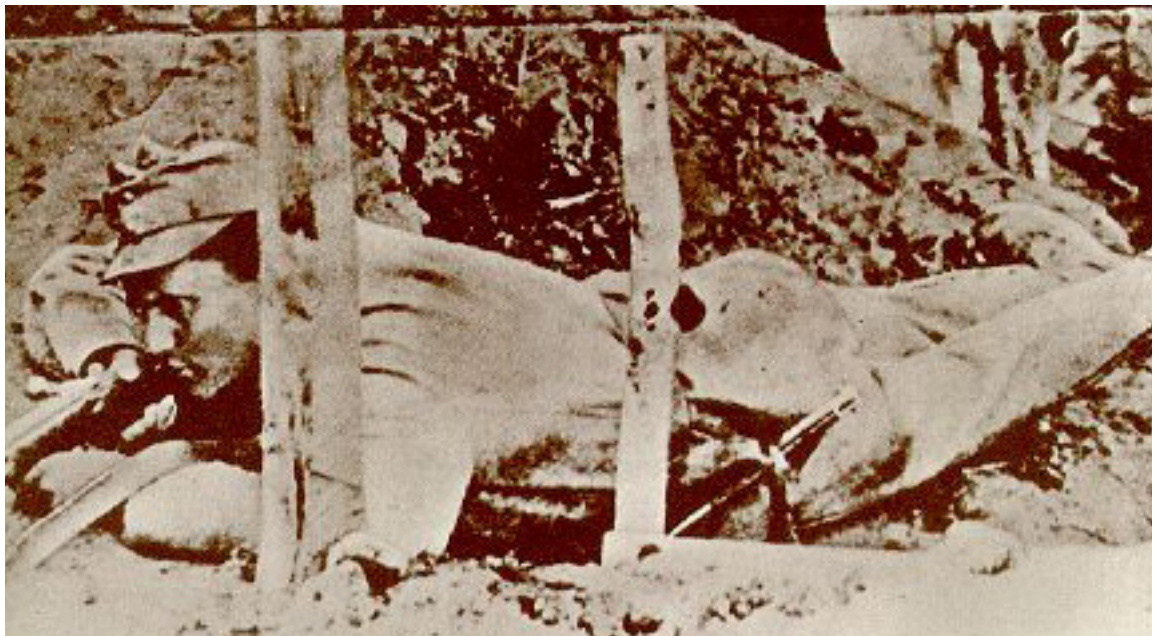
¹¹ Ziliacus, K. Tito of Yugoslavia. London 1952.

¹² Maclean, F. Josip Broz Tito, a pictorial biography. New York, 1980.

младежките си години с дълги телевизионни интервюта, които добавиха нови детайли в картината. Трудно е да се оцени доколко в тях няма и нови измислици. Те, заедно с допълнително намерени документи, попълниха томовете на Дедиер „Нови приноси към биографията на Тито“¹³. Така излиза, че огромната част от написаното за вожда почива на собствените му спомени или пък е редактирано и допълвано лично от него. В самата СФРЮ то просто нямаше как да бъде преосмислено или подложено на критика. Специално за периода на Първата световна война и революцията в Русия Тито публикува разказ и под свое име, което, при тогавашния модел в страната е нещо като пряка забрана за критично преразглеждане¹⁴. Тя е важала по своеобразен начин

13 Dedijer, VI. Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Rijeka 1981. T. I-III.

14 Tito, J. B. Moji doživljavanja u Rusiji za vrijeme Oktobarske revolucije i građanskog rata. – В: Jugosloveni u Oktobarskoj revo-

Илюстрация 3. Броз по време на Първата световна война.

Източник: www.titoville.com

и в СССР след 1955 г., показва сборникът „Участие на югославските трудещи се в Октомврийската революция и гражданската война в СССР“¹⁵. Обемистият том съдържа много и интересни документи за югославяните, попаднали във вихъра на руската революция, но за най-важния от тях – военнопленникът Йосип Броз, няма нито един. Въпреки това неговa снимка украсява уводната част, в която е включена и стандартната приказка за приключенията на храбрия „октомвриец“.

Подобно, дори по-пародийно е положението в книгата „Югославски октомврийци“, издадена в СФРЮ през 1979 г. Авторът Иван Очак се е ровил в архиви, търсил е живи съвременници на събитията, събирал е свидетелства и е проследил съдбите на десетки югославяни, някои от които са оставили свои реални следи в революцията. Както се и полага, очеркът за Тито е на първо място, но в текста се преразказва книгата на Дедиер, а търсенията на Очак стигат до откриването на неясен документ за „някой си Матея Броз“, за който се подхвърля предположението, че може и да има нещо общо с Йосип. Същият автор „открива“ и генерал Дмитрий Григориевич, който през 1957 г. „си спомня“ как в Омск е приел в партията югославския вожд¹⁶. Това сведение е твърде съмнително, и се пренебрегва масово от по-късните биографи, включително и от Дедиер, липсва и в последните телевизионните спомени на самия Тито. Трябва да се има предвид, че през 1957 г. то може да е нещо като политическа сделка,

luciji. Zbornik sećanja Jugoslovena učesnika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji 1917-1921. Beograd, 1977.

15 Участие югославских трудящихся в Октябрьской революции и гражданской войне в СССР. Сборник документов и материалов. М. 1976.

16 Този разказ бил публикуван в белградския „Комунист“ на 24.05. 1957 г.

Илюстрация 4. Като примерен съпруг: с първата си жена Пелагия и сина им Жарко. Източник: www.titoville.com

съпътстваща стопяването на ледовете между Белград и Москва. Част от него е признанието на комунистическият принос и борчески актив на ръководителите на ЮКП. В предишния период те са били заклеявявани като потомствени предатели, империалистически агенти и законспирирани антикомунисти¹⁷.

И така, казано в стар лозунгов стил, разказът за Тито е дело най-вече на самия Тито. Наивно е да се мисли, че политик като него би държал повече на обективността и истината, отколкото на политическата целесъобразност. За него истината е по-маловажна от авторитета и властта. Изглежда напълно естествено, че той не би се поколебал да манипулира миналото си¹⁸. Затова не трябва да има съмнение, че може да се е опитал да прикрие нещо, да си измисли друго и т.н. Понякога го е правил целенасочено, а често дори несъзнателно. Британският му биограф Ричард Уест

17 Генералният секретар на Испанската комунистическа партия Долорес Ибарури подхвърля в обвинителна реч, че Тито е с подменена самоличност и е бил вербуван за немски агент още като войник в Австро-унгарската армия (Вж. Титовата банда – оръдие на империалистите. Документи и материали. С. 1952. с. 232). Унгарският лидер Матиаш Ракоши пък споменава по-екзотична версия: „злият дух на предателите не е Тито, а някой друг, който увлича Тито след себе си“ (с.156). Водещият съветски философ П. Юдин пък обявява: „Никой и не мисли да смята Тито, Кардел, Ранкович и Джилас за марксисти. Историята на международното комунистическо движение не знае нищо за техните заслуги в марксизма, за това не знае нищо и историята на комунистическото движение в Югославия. (с 158.) В Большая советская энциклопедия от 1952 г. Тито е обявен за агент на Гестапо. Вж. Dedijer, VI., **Novi prilozi ... T. II. s. 20.**

18 Категоричен в това отношение е психологическият анализ на характера на Тито, направен от Джилас. А това е една от най-проникновените книги за него, и въобще за природата на политическото лидерство. Вж. Джилас, М. **Общуване с Тито.** С. 1991.

Илюстрация 5. Тито като лидер на югославските комунисти през 1942 г. Времената на комунистическото кръщение са останали далеч назад. Източник: www.titoville.com

все пак смята, че той е много по-обективен към себе си отколкото ред други политици. „Безусловно, Тито е украсил едни и е изхвърлил други моменти от това, което е разрешил да се публикува за него, но струва ми се, не може да бъде упрекнат в откровена лъжа. Тито не принадлежи към огромното мнозинство от политици и военачалници, склонни да променят фактите, за

да докажат своята безгрешна правота”, пише той¹⁹. Англичанинът подчертава, че Тито, за разлика от други диктатори и обикновени амбициозни политици, не опитва да скрие своите слабости, способен е да погледне към миналото си с усмивка и да разказва самокритично за свои слабости.

По същия въпрос обаче има и друго авторитетно мнение на световно известен автор - Милован Джилас. Според него един от проблемите с истината за Тито е и неговата лична склонност да украсява биографията си с наивни романтични или героични епизоди: „Никога не съм могъл да си обясня неговата склонност да измисля разни неща за личността си – склонността към автоматомания. Обяснението, че това се дължи на жаждата му за слава и власт, ми се струваше недостатъчно. Да, безспорно Тито не можеше да не представя себе си и прежеждията си като необичайни и дори допълнително да ги съчинява: това подчертаваше неговата изключителност... титовата автоматомания беше наивна, понякога детински фантастична, и много рядко допринасяше за авторитета и мощта, към които той се стремеше с методична упоритост. Това би могло да бъде преди всичко полусъзнателно или подсъзнателно желание да почувства и покаже своята личност, своята мисия като израз на волята и играта на висши сили. Защото неговите измислици никога не са били чисти измишльотини, а винаги бяха свързани с нещо конкретно – предмет, личност, истинско събитие”²⁰, разказва Милован Джилас. Неговото мнение е особено важно, защото е продукт на интелигентна наблюдателност и изстрадан личен опит.

19 Вест, Р. Йосип Броз Тито. Власть силы. Смоленск, 1997, с. 39.

20 Джилас, М. Общуване с Тито. С., 1991. с. 110.

Така огромната част от написаното за Тито са „официозни“ съчинения, следващи една основна версия за събитията и до голяма степен повлияни лично от него. Освен тях за него са писани и откровено враждебни неща, целящи да разрушат както митовете, така и реалния му авторитет. Те пък целенасочено отхвърлят официалната версия и създават различни, често съвсем произволни концепции за жизнения път и личността на Тито. Още в края на 60-те години хърватският националист Анте Чилига видя пропуски в официалната версия и лансира идеята, че именно в периода на 20-те години на XX век всичко в живота на Броз е било различно.²¹ За Тито упорито циркулират и твърдения, че той е с подменена самоличност и биографията му е напълно измислена. Те са доста разпространени – както като политически манипулации и слухове, така и като търсеци сензация журналистически материали. Всъщност в миналото на всички коминтерновски кадри може да се намери или измисли тъмен момент, най-малко защото те са действали в секретност, под фалшиви имена и архивите за тях са недостъпни. А около Тито има и натрупване на пластове от стари манипулации. По времето на Втората световна война лидерът на сръбските националисти Дража Михайлович е бил убеден, че комунистическият вожд е законспириран руснак и дори разпознал в него сътрудник на съветското посолство в Белград. Тази идея се разпространява широко в Сърбия от четническата пропаганда. Стига до Великобритания и САЩ. След 1948 г. Сталин и цялата коминформовска пропаганда твърди, че е бил агент поне на Гестапо. Днес пък агентурните обвинения се разнообразяват със спекулации в стила на жълтата преса. Версията, че е английски шпионин се

²¹ Ciliga, A. *Crise d'Etat dans la Yougoslavie de Tito*. Paris, 1972, p. 221.

доразвива в твърдение, че е незаконен син на Чърчил. Един астролог публикува „обратен хороскоп“ като по съдбата се мъчеше да отгатне датата и мястото на раждане и „доказа“ че Броз е незаконно дете на император Франц-Йосиф II²². Популяризира се и твърдение, че той е незаконен син на майка си от баща евреин, тайно роден във Виена²³. Многобройни спекулации вървят и около жените и любовниците му. Този интерес показва, че Тито продължава да играе някаква политическа роля и след смъртта си. Драматичното разпадане на СФРЮ в крайна сметка породило носталгия по бившия обединяващ държавник. От друга страна пък сатанизирането му е удобно оправдание за новите националистически елити. В днешен Белград сякаш имат нужда от внушенията, че СФРЮ е била създадена от мрачна и неясна историческа фигура, която е имала за цел преди всичко да потиска сърбите, а в по-крайните версии – да ги изтрие от лицето на земята. За неясната самоличност на „сърбомразеца Тито“ се изказва и личния му лекар полк. Александър Милутинович. Идеята за злокобни тайни в младостта на вожда не подминава и значителния сръбски писател Добрица Чосич, който за кратко бе и президент на Югославия²⁴.

Всичко това показва, че младостта на Йосип Броз е интригуващ историографски проблем, в който се преплитат идеологическите машини на комунистическия режим, особеностите на личната му мегаломания, трудовете на различни видове автори – сервилни идеолози и амбициозни политици, търсенията

22 Това бе публикувано в http://www.astrologyinserbia.com/s/knjige/tumaci/tajna_tito.htm.20.11.2004.

23 Tito nije bio Josip nego njegov polubrat Franc Broz. – Vecerniji list, 5,VII. 2000. s. 11

24 Ibid.

на професионални историци и хрумванията на журналисти-спекуланти.

„Кръщението на комуниста“ Йосип Броз според официалната версия е станало в Русия - във вихъра на самата Октомврийска революция. Не ще и дума, че това му е носело партиен авторитет и е било изгодно да го вписва в биографията си – както за кариерата му като коминтерновски кадър, така и като действащ държавен глава на социалистическа страна, но то може да бъде поставено под съмнение. За тези събития всъщност освен титовия разказ няма други извори, а пък той е пълен с логически и фактически несъответствия. Те позволиха и на сериозен историк като Стивън Павлович не просто да го пренебрегне, но и да лансира твърдението, че военнопленникът Броз е правел точно обратното на това, което официално се твърди – мъчил се е да се възползва от хаоса в Русия, за да се измъкне към САЩ, гонейки своя детска американска мечта.

Официалната история започва от това, че той след 1915 г. е военнопленник в Русия, там е увлечен от революционната романтика и от комунистическите идеи. Разказът по принцип изглежда логичен за духа на времето. Мнозина от първото поколение комунистически активисти са избрали пътя си именно при подобно стечение на обстоятелствата. Поривът към революционно „отхвърляне на старото“ е бил доста силен - и по своему обаятелен – особено в Русия през 1917-1918 г. Революцията увлича много от бунтарските натури сред военнопленниците. Разочарованието от войната се трансформира в ентузиазъм за „строителство на светло бъдеще“ и на един по-различен свят. Разбира се, по-късно мнозина от ентузиастите на първия ешелон ще се окажат непригодни към партийната дисциплина и

ще отпаднат от редовете²⁵.

Самият епизод с пленяването на подофицера от хабсбургската армия Броз е малко смътен в официалната биография. Той съдържа някои политико-идейни неудобства. Маршалът не е искал да се представя като страхливец или беглец, а от друга страна като лидер на СФРЮ е трябвало да се изкарва югославски настроен едва ли не още от пелените. Това би трябвало да означава, че за него предаването в плен на руснаците е доброволен и „патриотичен“ от славянска гледна точка акт. Той неведнъж твърди, че като младеж е мразел Австро-Унгария, макар че спомените му от годините, прекарани във Виена са по-скоро приятни²⁶. Всъщност става дума не толкова за реално убеждение или чувство, останало от младите му години, колкото за политически данък на югославизма, който се е изисквал от него като лидер на ЮКП и СФРЮ. Разказвайки за пленяването, Тито все пак пренебрегва политическата необходимост да се изкарва вечен югославски патриот, предпочита да запази достойнството си на войник и не твърди, че сам се е предал – както, между другото, са правили много от славяните в хабсбургската армия, особено чехите. Според разказа му, до пленяването се стигнало след изненадваща руска атака. Хърватските части храбро отблъснали нападението, но батальонът на Тито бил

25 За „първия набор“ комунисти и по-късните масирани кадрови промени Вж по-цялостно в: Broue, P. *Histoire de l'Internationale communiste 1919 – 1943*. Paris, 1997.

26 Това противоречие между „официалния югославизъм“ и младежкото възхищение пред красивия живот във Виена е подробно разработено от Анте Чилига, който вижда във виенския епизод от живота на младия Броз завръзка на ред психологически особености, наложили по-късно отпечатък върху съдбата и политическите му решения. Вж Ciliga, A. *Crise d'Etat dans la Yougoslavie de Tito*. Paris, 1972 p. 34.

Илюстрация 6. „Ибеовска” карикатура от 1949 г. Източник: Јосип Тито: Јосиф Сталин [Каталог от Изложба, организирана в Архива на Сърбия и Черна Гора съвместно с Държавния архив на Руската федерация]. Београд 2006, с. 35

заобиколен и атакуван в тил от кавалерийска черкезка част. Той бил тежко ранен в гърдите с пика. Черкезите се впуснали да избиват и мародерстват пленниците, но пристигналите руски войници спрели клането. В този епизод има както стремеж за драматизация, така и елементи, запазващи военното достойнство на бъдещия маршал. Раната му е била тежка, пиката е прободила гърдите, разминала се на косъм със сърцето

и оживяването му е истинско чудо. Този разказ е от 1952 г. и чрез Дедиер влиза в масов оборот. В късните си телевизионни спомени Тито не уточнява как точно е попаднал в плен²⁷. Както бе споменато, има и версии, че той всъщност не е оживял от войната, а името и самоличността му са заети от друг човек. Съвременен сръбски автор обявява това за „най-голямата тайна на XX век“.²⁸

Според разказа на Тито, той се е лекувал 13 месеца в пленнически лагер близо до Казан. По време на престоя си в болницата успял да научи руски и чел интензивно класиците Тургенев, Толстой, Пушкин. После бил прехвърлен във военнопленнически лагер в Ардатов, където заради подофицерския си чин не е бил задължен да ходи на работа, но той предпочитал да си намери занятие, вместо да скучае в лагера. Така се озовал механик в мелница. Работата била малко и той пак имал време да чете и да се самообразова. Този стремеж към самообразование е характерен за биографиите на много политически лидери, които не са преминали през университетски аудитории. А през XX век – векът на масовото образование – има много такива, особено сред революционерите и бунтарите. По този начин те често компенсират личен комплекс или пък парират обвинения в неграмотност. При Тито вроденият стремеж към самообразование може и да е бил напълно реален. Най-проникновеният му биограф – Милован Джилас, пише „Той знаеше много повече, отколкото бе получил от мизерното си и бедняшко образование; от всички работници комунисти, които съм срещал.... Тито се отличаваше с широтата на познанията си и особено с

27 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II. s. 249.

28 Tito nije bio Josip nego njegov polubrat Franc Broz. – Vecerniji list, 5,VII. 2000, s. 11.

бързината и остротата на възприемането. Разбираше от много неща по-малко, макар че тайно страдаше от липса на знания в много области, особено в литературата, изкуството и философията.”²⁹. После пък бил прехвърлен в друг лагер в Урал, където е бил отговорник на групи пленници, работещи по строежа и поддръжката на транссибирската ж.п.линия. По същото време Русия е давала възможност на славянските пленници да формират собствени военни части, които да се бият срещу австро-унгарските и немските войски, но Тито не е пожелал да се включи в тях. По-късно ще твърди, че не е искал да се кълне на сръбския крал Петър³⁰. „Доброволческият корпус на сърбите, хърватите и словенците” се формира в Одеса през 1916 г. Издръжката му е за сметка на Русия, която вижда в него предшественик на бъдеща югославска държава под нейна егида, а командването е поверено на командировани сръбски офицери. Историята на корпуса сякаш предсказва проблемите на бъдещата югославска държава. Създаден с ентузиазъм, той бързо бил разяден от вътрешни противоречия. Разюзданият национализъм на сръбските офицери предизвикал разочарование и недоволство сред привлечените хървати и словенци. Някои от тях дори са подавали молби да бъдат зачислени в руски части, за да не търпят дерибействата на ген. Живкович и подчинените му офицери³¹. В автобиографията си от 1952 г. Тито не споменава нищо по този проблем, очевидно подобна перспектива въобще не го е занимавала, но пък вкарва някои детайли в духа на комунистическата митология.

²⁹ Джилас, М., *Общуване с Тито*, София 1991г., с. 6.

³⁰ Сведение то в-к „Борба”, 3.11. 1977 година, цитирано в: Guikovaty, E. *Tito. Paris, 1979. p. 33.*

³¹ Участие югославских трудящихся в Октябрьской революции и гражданской войне в СССР. Сборник документов и материалов. М. 1976. с. 46-49.

Илюстрация 7. Карикатура от списание „Жената днес“, 1951 г.

Примерно - за класови връзки и сърдечни разговори с руски работници. Твърди, че по време на февруарската революция царската полиция го арестувала, защото го имала за размирник, споменава и че в Кунгур е успял да види най-лошият затвор през живота си.³² През седемдесетте години говори доста по-подробно за военнопленничеството, като си спомня ред пикантни случки. Една от тях звучи почти по швейковски. Броз бил

32 Dedijer, VI. Novi prilozi T. I. s. 536.

механик в парна мелница и помогнал на селския поп да смели житото си без ред, за да може да се подготви за литургия. Попът го поканил в къщи на гощавка и двамата - от дума на дума - изпили дори виното за причастие. Когато селяните попитали кога започва литургията, попът ги псувал сквернословно.

Освен това в последните си интервюта Тито разказва, че още през 1916 г. е имал връзки с нелегална болшевишка група, привлечен от инженер от ж.п. депото, в което работел. След февруарската революция групата се активизирала легално. Броз пък се разболял от тиф и за малко не умрял. Дори веднъж се събудил от треската с червено парцалче на ръката – знак, че сестрите са го „отписали“.

През май тръгнал към Петроград, за да работи в Путиловските заводи и се включил в болшевишките демонстрации през юли 1917 г. Този разказ се приема безкритично от повечето биографи, макар че изглежда съмнителен. Приказката за участието му в юлските събития в Петроград определено е насочена към това да му даде авторитет като „комунистически първопроходец“, тъй като и сталиниската интерпретация на революцията в Русия ги митологизира и представя като част от славния път на болшевиките към властта. Всъщност събитията от юли в Петроград са започнати почти случайно от войниците, които са се опасявали, че ще бъдат изпратени на фронта срещу настъпващите немски войски. Болшевиките отначало нямали единно становище за поведението си в кризата, но по-късно и с доста колебания решават да подкрепят демонстрациите. Дори се е стигнало до парадокса партиен вестник да публикува призови и лозунги без знанието на партийното ръководство³³. Един очевиден озаглавява спомените

33 Верт, Н. История советского государства, М., 1998, с. 101.

си за тях „Кошмар в Петроград“. „Никой нищо не разбираше, дори войниците не можеха да отговорят на въпроса какво трябва да правят“, твърди А.В. Чаянов³⁴. По улиците на Петроград избухват престрелки между самостоятелни групи на революционни войници и матроси и верни на временното правителство части. Тогава в Петроград е бил разпространен слуха, че Ленин е получил пари от германците, за да вдига метеж и че е синхронизирал действията си с немската офанзива на фронта. Комунистите пък пуснали версия, че Керенски е изпратил казаки срещу революционните части. По-късно съдебното разследване стоварва вината за престрелката на подстрекателството на болшевиките³⁵. След тези хаотични събития, в които има и жертви, болшевишката партия е забранена, Ленин бяга във Финландия, където преосмисля тактиката си за завземане на властта. По-късно „юлските събития“ ще бъдат „канонизирани“ като поредния славен епизод от ленинския план на революцията и естествено в комунистическите биографии ще присъстват много повече участници в тези събития от действителния им брой. Случило се така, че истинските участници сякаш сами са отворили място в историята за закъснелите кариеристи. Всъщност кронщатските матроси са били безспорно основен контингент на юлските безредици, а именно те пък по-късно ще вдигнат един от най-смелите бунтове срещу съветската власт и ще бъдат масово избити от болшевиките.

Тито се поддава и на изкушението да твърди, че е бягал във Финландия едва ли не по пътя на Ленин, където е бил арестуван и върнат в Петроград. Тук е

34 Вж спомените на Чаянов в http://www.hrono.ru/dokum/191_dok/19170706chai.html

35 http://www.hrono.ru/dokum/191_dok/19170706chai.html

прекарал известно време в Петропавловската крепост, от където е освободен и върнат по етапен ред към лагера му в Сибир. По пътя той отново избягал и така стигнал до Омск, където се включил в редиците на червената интернационална гвардия.

Интересно, че за тези епизоди няма публикувани документални следи, потвърждаващи разказа на Тито, въпреки че титовистката пропаганда и партийните историци не биха пропуснала да ги използват, ако бяха намерени. Така че, при критичен подход, може да се подмине и участието в юлските събития и престоят в Петропавловския затвор. Иван Очак, който старателно е търсил документи и спомени на свидетели, не намира нищо достатъчно убедително. Твърдението му, че открил анкетна карта във фонда за военнопленници и бежанци (Центропленбеж) съдържаща данни за Матия Броз, който всъщност бил Йосип, са твърде наивни, пък и не казват нищо определено. Още по-странно звучи следната история: ровейки се в документите на Петропавловската крепост, той открил, че сред затворниците в нея е бил Данило Сърдич, който по-късно става червеноармейски генерал. След като се срещнал със Сърдич и му разказал, как двамата с Тито би трябвало да са се виждали при затворническите разходки, Сърдич си „спомнил“ за сърдечен разговор с хърватски военнопленник, напомнящ за Броз. Авторът се постарал това да стигне до ушите на президента на СФРЮ, който подхвърлил, че може и да е било така. Това се тълкува като потвърждение на предполагаемата среща и разговор в затворническия двор от преди половин век³⁶. Интересно е, че Дедиер и самият Тито в по-късните си изяви не обръщат внимание на сведенията на Очак.

36 Очак, Iv. Op.cit. s21-22.

Илюстрация 8. Карикатура от списание „Жената днес“, 1952 г.

В последните години за всичко това се появи и нова версия, която отхвърля официалната. И тя няма документални потвърждения, но пък се опира на психологически анализ на личността на Тито. Тя не бива да бъде подминавана като още една измислица в стила на жълтата преса, най-малко защото зад нея застават известни академични имена.

Синът на Милован Джилас, Алекса, чиято

академична кариера премина през Харвард, а днес е авторитетен политически коментатор в Белград и е сред често цитираните специалисти по Югославия, публично подхвърли, при това в авторитетното и меродавно списание „Форин Афеърс“, че младият Йосип Броз през 1917-18 година може и въобще да не се е интересувал от комунизма и партията, а да е тръгнал да прекосява Сибир следвайки своята стара мечта – емиграция в Америка³⁷. Същата идея разработва и британският югославист Стивън Павлович в книга, целяща демистифициране на Тито³⁸.

Следващият важен епизод от приключенията на Броз в революционна Русия е престоят му в Омск. Озоваването му в големия сибирски град, разположен в сърцето на Азия на север от Казхастан, е доста трудно обяснимо от каквато и да било гледна точка. Ако е бил ентусиазиран млад болшевик, увлечен от революцията, е трябвало да си стои в Петроград, където шеметно са се вихрели световно-историческите събития. Ако се е стремял да се върне към родните си места, пак не би имало смисъл да потегля на Изток и да прави почти пълна обиколка на земното кълбо. Официалното обяснение за сибирската му одисея е повече от наивно. Като разбрали, че е чужд военнопленник, властите го освободили от Петропавловския затвор, но го пратили под стража към Кунгур, където е бил предишния му лагер. Той избягал от конвоя, но продължил да се вози нелегално с влака, изплъзвал се на внезапни проверки,

37 Djilas, A. *Tito's last secret. How did he keep the Yugoslavs together?* – In: *Foreign Affairs*, July/August 1995.

<http://www.foreignaffairs.org/19950701fareviewessay5057/aleksa-djilas/tito-s-last-secret-how-did-he-keep-the-yugoslavs-together.html>

38 Pavlovitch, St.. *Tito: Yugoslavia's Great Dictator: A Reassessment*. Ohio, 1992.

два дена се промъквал пеша през тайгата и накрая спрял в Омск. И в този разказ е вкаран драматичен елемент. Той отсяда в Омск на 8 ноември 1917. Предният ден в Петроград започнала новата ера в световната история - болшевиките обявили, че цялата власт преминава в ръцете на съветите. Революцията станала факт.

Всъщност, предположението на Стивън Павлович, че пътешествието му из Сибир е опит за емиграция в Америка изглежда логично. Има доста сведения, че това е негова стара мечта³⁹. При това те идват от самия Тито. В коминтерновските му автобиографии и животописи младежкият порив към Америка, естествено, не се споменава⁴⁰, но в списание „Лайф“ и в официалната биография от 1953 г. този детайл е обявен открито. Тогава той е бил изгоден за новия му облик на „еретик на комунизма“ и приятел на САЩ. Президентът Тито все пак не обявява емиграцията за своя житейска цел, а споменава, че баща му е искал да го изпрати в САЩ, но семейството не могла да събере необходимите 400 крони (форинти) за път. Сред роднините имало една леля, която можела да помогне за настаняването и първите стъпки отвъд Океана. На стари години Тито подхвърля и че искал по този начин да се измъкне от хабсбургската казарма⁴¹. Този детайл в биографията на Броз има своите по-обща исторически основания, които му придават достоверност. В началото на века емиграцията в САЩ е била доста масова сред хърватите. В нея излишното селско население от по-бедните райони намирало изход. Всъщност за мнозинството младежи от

39 Dedijer, VI. Novi prilozi ... T.I, s. 530.

40 Dedijer, VI. Novi prilozi ... T.II, s. 219.

41 Ivanji, I. Memoari titovog prevodioca. – Vecernje novosti, 23.05.2005. Това било казано пред група немски бизнесмени на официална визита в Германия.

чергата на загорското семейство Броз емигрантската съдба е била неизбежна – в добрия случай в Америка, а в по-лошия – към Загреб, Словения, Чехия, Германия, Австрия. Йосип Броз реализира втория вариант поради липса на средства за параходен билет.

Емиграцията в САЩ влезе в пикантериите около Тито и по друг начин, който му е носел своеобразен авторитет. Той самият е обичал да подхвърля, че и в САЩ би направил забележителна кариера, намеквайки че е особена, избрана личност. Джаспър Ридли разказва, как веднъж дори уточнил, че ако е емигрирал на млади години е можел да стане президент на „Дженерал Мотърс“. Една от американските му анализаторки – Нора Белоф, развива тази идея като вижда в него напълно подходящо съчетание на качества, за да стане успешен капиталистически магнат – „готовност да поеме риск, безскрупулност в елиминирането на конкурентите, острота в преговорите и необикновена способност да вдъхва преданост към себе си, съчетана с користолюбие, собственическа нагласа и вкус към лукса“⁴². По спомени на последния му преводач от немски на стари години при официална държавническа визита Тито е казал, че би бил просто „милионер“. Случката е следната: при посещение в германската провинция Северен Рейн-Вестфалия шефът на правителството Хайнц Кин шеговито поставил въпроса, какво би станало с Европа, ако младият Броз наистина бе успял да замине за САЩ и получил отговор „сега щях да съм милионер“, посрещнат с ръкопляскания от група елитни немски капиталисти. В същия разговор Тито се обявява и за „първият гастарбайтер“⁴³.

42 Ридли, Дж. Цит. съч., с. 85.

43 Ivanji, Iv. *Memoari titovog prevodioca*. – *Vecernje novosti*, 23.05.2005. Последният му преводач от немски не уточнява датата

В официалната биография на Тито, естествено, няма споменаване, че през революционните 1917-1920 г. се е опитвал да стигне до Америка. Омск влиза в нея с по-особен статут - като място на болшевишкото му кръщение. Там, още на 8 октомври 1917 г. той първо получил свободата си като военнопленник, а сетне станал член на червеноармейска интернационална бригада, сражавал се за революционната кауза и бил приет за член на партията. И тези събития също не изглеждат особено сигурни. Единствен източник на информация за тях са личните спомени на Броз, при това през различните години и пред различни събеседници той разказва различни неща.

Освобождаването е описано романтично. Пред войнишки патрул Броз се представил като военнопленник, но получил отговор „Другарю, ти вече си свободен!“. Едва получил свободата си, той веднага пожелал да служи на революцията и се включил в редовете на интернационална червеногвардейска бригада⁴⁴. Всъщност включването на военнопленниците в подобни части често не е било съвсем доброволно. Болшевиките са разглеждали чуждите пленници като потенциални съюзници в делото на световната революция, а отказът да се премине под червения флаг би могъл да се тълкува и като контрареволюционност. Дисциплината в така събираните бойни части по-късно се е налагала с драконовски мерки, а ефикасността им в истински бой е била съмнителна. Неясноти има и около бойния принос на младия Броз за делото на революцията. Общо взето се оформят две версии - „героична“ и „делнична“. „Героичната“ провъзгласява въпросния

на случката, но вероятно става дума за официалната визита във ФРГ от 24-27 юни 1974.

44 Zilliacus, K. *Tito of Yugoslavia*. London, 1952, p. 50.

интернационален отряд за действена червеногвардейска част, налагаща новия ред в града и околностите. През 1918 г. тя влязла в боеве с превъзхождащите части на контрареволуцията, била разбита след упорити сражения, като част от бойците, и Броз сред тях, по чудо успяла да се спаси⁴⁵. Делничната версия е реалистична и някак по-миролюбива. В нея Червената гвардия в Омск не се обявява за особено ентузиасирана, а бойният принос на Броз – за незначителен. Интересно е, че първата версия сякаш е по-привлекателна за югославски пропагандисти и за биографи, които искат да придадат романтичен оттенък на комунистическия принос и войнишките качества на Тито⁴⁶. Втората пък е на автори, които не смятат този период за особено съществен.

Интересни са перипетиите в отношението на самия Тито за ролята му в Русия през 1917-20 г. То се променя в зависимост от позицията му спрямо СССР. Лично той избягва да твърди, че е бил забележителен „октомвриец“. През 1952 г., когато търси авторитет на Запад, си позволява искрено да обяви в списание „Тайм“: „често се пише, че съм вземал важно участие в Октомврийската революция. За съжаление това не е точно. Постъпих в интернационална червеногвардейска част, съставена от военнопленници, но тя никога не бе пратена в бой“⁴⁷. Ако се погледнат по-ранните му автобиографии, публикувани от Дедиер, ще се види че той подхожда някак гузно към този период. В автобиографията си, писана за Коминтерна през 1935 г., твърди: „В Сибир

45 Očak, Iv. *Jugoslovenski oktobarci. Likovi i sudbine*. Zagreb, 1979.

46 Подобен подход имат Филип Оти (Auty, Ph. *Tito*. Paris, 1972, р. 44.). Посоченият по-горе Иван Очак, има влияние дори върху Кони Зилиакус.

47 Dedić, Vi. *Novi prilozi...* Т. I., с. 536.

стигнах през ноември 1918 г. (грешката вероятно е печатна б.м. Х.М.). Тогава съветската власт вече бе установена. Заради лошо здраве и по съвет на приятели отидох на работа в степите.... В село Михайловка работех като машинист на парна вършачка... до август 1918 г. За да не бъда мобилизиран от Чехословашкия и Сръбския корпус, се преместих в киргизки аул, където работех като машинист в мелницата на киргиза Исая Джаксенбаев до септември 1920 г. Още през пролетта на 1918 г. подадох писмена молба за съветско гражданство и за приемане в партията. По времето на Колчаковия преврат (атаката на Чехословашкия корпус) останах в степите, защото пътищата към Омск бяха отцепени. По времето на властта на Колчак водех агитация сред селяните срещу белите и ме смятаха за комунист.”⁴⁸

Този пасаж е доста интригуващ. Начинаещият коминтерновски кадър естествено се стреми да си придаде борчески актив, но едновременно с това трябва да е внимателен, очевидно защото се опасява, че съветската власт може да направи проверки, а откриването на някое несъответствие е можело да бъде и съдбоносно във времето на чистките и доносите. През 1945 г., когато вече е триумфиращ вожд на съпротивата в Югославия, Тито праща тезиси за миналото си на Джилас, който е трябвало да напише очерк за него в съветското списание „Войната и работническата класа” и за Большая советская энциклопедия. В тях се казва: „Участието ми в руската революция е незначително, въпреки че още преди февруарската революция симпатизирах, а и малко помагах. Влизането ми в партията през 1918 г. в Омск също не трябва да се брои, тъй като тогава всичко бе твърде объркано (*moj pristup u Partiji u Omsku 1918 takope ne računam, jer je tada tamo sve skupa bilo*

48 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II., s. 244.

vrlo љаљаво⁴⁹). В своята статия за списанието Джилас въобще не засяга въпроса за младежкия революционен принос на партизанския вожд⁵⁰.

По-късно положението се променя доста радикално. От 1948 до 1953 г. СССР и ФНРЮ са в остър конфликт и цялата комунистическа пропаганда смята Тито за предател, шпионин, убиец. Съветска енциклопедия го обявява за „агент на Гестапо“. След смъртта на Сталин отношенията се затоплят, а през 1955 г. Хрушчов пътува до Белград, за да търси помирение с „първия еретик на комунизма“. На практика това означава и че Съветският съюз е принуден да отстъпи пред Югославия, да приеме нейното право на съществуване като социалистическа страна, която запазва своята самостоятелност. А Тито вече съвсем не е в позицията на начинаещ коминтерновски кариерист или на назначен от Москва местен лидер. Пропагандата на Москва променя радикално тона, а историята се пренаписва. Забравени са всички обвинения към ЮКП че е ревизионистична, предателска и т.н. партия. Нейните ръководители от „шпиони и убийци“ вече са реабилитирани до „съратници“ и „комунисти“. Ситуацията дава политическо предимство на Тито, а Москва гледа да му угоди. В тези условия се разработва по-подробно и историята с партийното членство на младия Броз. Обявява се, че той е приет за член на партията в Омск. Дори е намерен човекът, който го приема – червеноармейският генерал Дмитрий Георгиевич, който получава същия чин и в ЮНА. Неговите спомени за това събитие са публикувани в югославското списание „Комунист“⁵¹.

49 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II. s. 244.

50 Đilas, M. Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito. – B: Dedijer, VI. Novi prilozi T. II., s. 25-30.

51 Đuraļković, D. Kako je Josip Broz postao član komunističke

Тито по-късно използва този разказ, за да обявява, че наистина в Омск е влязъл в редовете на партията⁵². В телевизионните си интервюта от края на 70-те години, които са последната му автобиографска изјава, и в които изглежда, че искреността надделява над политическата целесъобразност, макар че старческото му съзнание ги насища с неясни, забавни, но недоказуеми и приказно звучащи сценки, Тито отново подминава въпроса кога точно е станал комунист.

Това очевидно, дори драстично разминаване, води до противоречиви твърдения в различните биографии. Някои приемат, че той все пак е получил комунистическото си кръщение в революционна Русия⁵³, а други са по-скептични. Кони Зилиакус, който е имал право и на лични интервюта с Тито, го описва в този период като „болшевик“, но не споменава как е станало самото приемане⁵⁴. Филис Оти открива, че е посочена дата, в която Омск вече е бил завзет от белогвардейци и естествено в него не е имало организиран партиен живот, а проявилите открити симпатии към болшевизма е трябвало да се крият или да бягат. Докато Тито е бил действащ държавен глава проблемът остава някак двусмислено замъглен. На пропагандно ниво в самата СФРЮ Йосип Броз се обявява за октомвриец, активен болшевик от първия набор, а в западните биографии въпросът се споменава с различни уговорки. След смъртта му този проблем вече надали е имал особено

partije. Susret u atamanskom hutoru. Sećanja Dimitrija Georgievica, general-pukovnika JNA u penziji. – Komunist, 24.05.1957.

52 Tito, J. B. Moji doživljaji u Rusiji za vrijeme Oktobarske Revolucije i građanskog rata. – B: Jugosloveni u Oktobarskoj revoluciji. Sbornik sećanja Jugoslovena učesnika Oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji 1917-1921. Beograd, 1977.

53 Auty, Ph. Tito... p. 45.

54 Zilliacus, K. Tito of Yugoslavia. .. p. 50-58.

значение. Приемането в партията и поведението по време на гражданската война е нещо съществено за кариерата и авторитета на комуниста Броз, както и до голяма степен за стабилността на режима в СФРЮ под негова власт. Истината е възможно да е била пренебрегната в името на политическата целесъобразност, още повече че руският епизод в биографията му е действително сложен за изучаване - става дума за хаотично време в голяма страна, където документалните следи са малко, а и е напълно възможно да се загубят – особено при проследяването на митарствата на един незначителен военнопленник. Биографиите, излезли след смъртта на Тито, подминават този въпрос като маловажен⁵⁵.

Комунист или не, в Омск Тито се оказва в центъра на сложни събития, които добавят романтика (не само революционна) в биографията му и в които са замесени и негови "съподаници" (по хабсбургска линия). В сибирския град се изсипват войските на т.нар Чешки корпус, съставен от чешки пленници, които са отивали да се бият в помощ на Антантата. Чехите масово изявявали подобно желание, докато унгарците - поданици на същата корона, предпочитали да се присъединят към лагера на червените. Това е една от парадоксалните истории на Гражданската война в Русия. Съветската власт разрешава на чехите да се върнат в Европа и да се бият за Антантата, но за тази цел те трябвало да направят почти пълна обиколка на земното кълбо - по транссибирската ж.п. линия до Владивосток и оттам с кораби през океаните към фронтовете във Франция. Договорката за това е била постигната между чешкия демократичен лидер Масарик и болшевишкото правителство на Русия, което по същото време е водело

55 Вест, Р. Йосип Броз Тито. Власть силы. Смоленск, 1997; Ридли, Дж. Тито. София, 1995.

и мирни преговори с немците. По пътя обаче чехите отказват да се разоръжат, влизат в стълкновения с унгарски червеногвардейци и се включват в руската гражданска война на страната на контрареволуцията. Те превземат Омск, разбиват слабите червени отряди и се насочват към Екатеринбург, където е било заточено царското семейство. Болшевишката охрана предпочита да избие цялото семейство пред опасността то да бъде освободено и да се превърне в център и символ на съпротива. По-късно в Омск се настанява „Върховният главнокомандващ на Русия“ адмирал Колчак.

Тито разказва, че се е измъкнал навреме от Омск и се запилял из казахската степ, приютил се като механик при богат киргиз, на когото обслужвал мелницата. Бързо научил езика, завъдил си кон и куче. Природосъобразният живот сред киргизкото племе му се харесвал. Здравето му укрепнало, всеки ден е пиел кумис и това му помогнало да преодолее туберкулозата, разказва по-късно той⁵⁶. Киргизкият епизод е по-своему атрактивен и се преразказва масово от биографите. Обикновено се набляга на конспиративната романтика - как Броз се криел от претърсващите степта бели отряди, но се споменават и колоритни особености на степния живот. Кони Зилиакус дори придава културно-исторически оттенък на целия епизод, като обявява киргизите за „горди наследници на Чингиз Хан“ и на това, че около тях Тито опознал исляма⁵⁷. Той самият не разказва подобни неща, но в последните си телевизионни спомени се заплита в любопитна история за залавяне на разбойници с негова помощ.

При пребиваването му в и около Омск става и нещо по-важно в живота му – оженва се за пръв път.

56 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II. s. 257.

57 Zilliacus, K. Tito of Yugoslavia..., p. 50-58.

Избраницата му е селското момиче Пелагия (Полка) Белоусова, по това време непълнолетна, но женствена, руса и синеока, с открито, типично руско лице. Бракът бил сключен по православен ритуал в местна църква през 1918 г., а през 1920 г. бил подписан и граждански брак. По време на венчавката булката е била едва на 14 години, точната дата обаче е неизвестна и първият църковен брак на Тито също остава една от мъглявините в неговото минало⁵⁸. Всъщност православната му венчавка може да се разглежда като цял казус. Първо, ако е бил болшевик, той е можел и без нея, пък и църквата – в това време подложена на жестоки преследвания – по-скоро е трябвало да го анатемоса, отколкото да го жени. Ако той е бил комунист венчавката му е незаконна и формално. По това време руският патриарх Тихон вече е отправил своята анатема срещу болшевиките, в която се казва „С властта, дадена ни от Бога, ви забраняваме да пристъпвате към тайнствата Христови, анатемосваме ви Заклеваме и всички вас, верни чада на Православната Христова Църква, да не встъпвате с тези изверги на човешкия род в каквито и да било отношения“.⁵⁹

Твърдението за църковна венчавка изглежда странно и от друга гледна точка. Във вихъра на революционните събития се ломят и нормите за семеен живот и полово общуване. В Русия по това време ентусиазирано се извършва и първата сексуална революция в света⁶⁰. Под ръководството на пламенната

58 Auty, Ph. Op. cit., p. 45.

59 Отправена е на 19.01.1918 г. Електронна версия на адрес <http://www.krotov.org/acts/20/19180119.html>

60 Успенская, В. А. Коллонтай: радикальный проект женской эмансипации. – В: Материалы международной научной конференции „Александра Коллонтай: Теория женской эмансипации в контексте российской гендерной политики“. Тверь, 11 марта 2002 г.

Публ. в интернет на адрес: <http://tvergenderstudies.ru/co01001r>.

и красива Александра Колонтай се въвежда опростено брачно законодателство, комсомолците издигат лозунги като „долу срамът“, а самите власти са атеистични и не признават църковния брак.

Освен това православната църква по принцип не е гледала с добро око на брак с инославен. Ако ритуалът не е бил по швейковски, булката би трябвало да поеме ангажимент, че ще покръсти мъжа си и че децата им ще бъдат православни⁶¹. Според „официалната версия“ православният брак е бил сключен, когато Омск е бил под властта на Колчак. По същото време обаче Броз би трябвало да се е криел в степите като червен боец. По-късно, когато градът отново минал под болшевишка власт, бил сключен и граждански брак, тъй като новата власт пък не признавала църковния. От всичко това е останало писмено свидетелство. През 1927 г. югославската полиция е отчела съществуването на документ за граждански брак, който е бил „препис-извлечение от брачната книга, от което се вижда, че Йосип Броз (Брозович) е сключил на 7-и ноември 1920 г. граждански брак с Пелагия Белоусова при боламбовския общински изпълнителен комитет на омски окръг“⁶². Тук отново има най-малко хронологични разминавания. По същото време младата двойка вече би трябвало да е в СХС Кралство, пък и 7 ноември е празничен ден за съветските власти. При други спомени Броз твърди, че се оженил още през 1918 г.

Неяснота има и около самата личност на Пелагия. В първата си автобиография Тито пише само, че в Сибир срещнал и се оженил за 17-годишна селска девойка. В

[htm](#)

61 Мейендорф, Йоанн, протопр. Брак в православии. <http://www.kiev-orthodox.org/site/family/732/#g5>

62 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II. s. 309.

документите от полицейските следствия обаче се твърди, че тя е родена 1904 г., което значи че е станала булка едва 14-годишна⁶³. Има запазени снимки от средата на 20-те години, които я показват като красива жена. Романтичната история е, че двамата се запознали когато Броз се скрил при нея от преследванията на белите. След скитането по киргизските степи я срещнал отново и любовта пламнала.

Анте Чилига подставя под съмнение и нейната биография. Той самият – през 20-те години високопоставен комунистически функционер, отговарящ за Югославия – я е срещнал в Москва и не е можел да повярва, че красива дама с такова излъчване и поведение е селянка по произход и жена на работник⁶⁴. Чилига разработва една доста сложна и наситена с конспиративни догадки версия за отношенията на Пелагия с Йосип, която стига до интриги на високо коминтерновско ниво. Според него тя не е обикновена неграмотна сибirsка селянка, а дъщеря на болшевика Денисов-Белоусов, заточен от царските власти в Сибир. Там той се запознал с младия военнопленник Броз, волевият хърватин му харесал и той го увлякъл към болшевизма. През 1920 г. Броз се върнал в родната си страна, оженил се за местна девойка, от която имал три деца, като само последното оцеляло. После зарязал семейството си и нелегално се върнал в Съветска Русия, за да премине курсове по обучение. Тогава вече се оженил за Пелагия Белоусова. Бракът е бил вдъхновен от кариеристични съображения. Бащата на булката по това време вече е бил влиятелен функционер, близък с шефа на Коминтерна Григорий Зиновиев. Младият Броз е очаквал с неговата протекция

63 Ibid.

64 Ciliga, A. *Crise d'Etat dans la Yougoslavie de Tito*. Paris, 1972, p. 224.

да се издигне набързо в съветската йерархия, но бил пратен обратно с нелегална мисия в Югославия. Пелагия заминала с него, а когато той попаднал в затвора, тя се върнала обратно в Москва с малкия му син Жарко⁶⁵. Версията на Анте Чилига е прекалено объркана, сложна и конспиративна, при това той я разработва без да сочи никакви документи или други източници, освен своите собствени догадки, подплатени с неясни спомени и свидетелства на неназовани съратници на Тито от 20-те години. В крайна сметка тя може и да бъде пренебрегната.

Пелагия обаче присъства загадъчно и в официалната биография на Тито. Причината е може би не толкова наличието на някакви особени тайни в произхода и миналото ѝ, колкото развитието на брака им. Когато той влиза в затвора, Пелагия отначало носи достойно кръста си на революционерка в една чужда страна - грижи се за детето, участва в демонстрации, праща му пари и колети, но това очевидно е било твърде тежко за нея. Според Кони Зилиакус, тя е била толкова впечатляваща жена, че навсякъде привличала внимание, за партията било трудно да я крие и затова била пратена в СССР⁶⁶. Върнала се в Москва, където веднага получила работа в Коминтерна, свързала се с друг мъж, занемарила детето. Чистките от 30-те прекършват съдбата ѝ. Тито е останал разочарован от първата си съпруга. Както Дедиер, така и Джилас са единодушни, че той не е обичал да си спомня за нея, задрасквал е името ѝ от ръкописите и нервно е прекъсвал разговора, ако се споменавало за нея⁶⁷. Разочарованието му може да е свързано както с

65 Ciliga, A. *Crise d'Etat dans la Yougoslavie de Tito*. Paris, 1972.

66 Zilliakus, K. *Op. cit.* ... p. 84.

67 Джилас, М. *Общуване с Тито*, София 1991г. с. 116-117.

изневярата, така и с пренебрежението към детето им. В Москва тя просто го зарязала, дори не знаела къде е, а Жарко се скитал по домове за сираци и хулиганствал. Дедиер дори разказва, как веднъж заплашвал майка си с нож, за да му направи палачинки⁶⁸. Съдбата на Пелагия остава неясна и след развода ѝ с Тито. Той самият не се е интересувал от нея и не я е търсил.

Партийният историк Иван Очак, събирайки информация за руския период от живота на Тито, през 1964 г. успял да открие жена, която обявява за първата му съпруга. Той описва една доста странна среща. Чрез познати открил Пелагия, която прекарала дълги години в лагери, но при Хрущов била реабилитирана. Само че по нареждане на Коминтерна сменила името си на Елена Рогульова⁶⁹. Живеела самотна в малка провинциална къща и смятала, че синът ѝ Жарко е убит от югославяните. Това ѝ било съобщено от НКВД през 1948 г. Очак се явил при нея като спасител, свързал я със сина ѝ и записал личните ѝ спомени. В тях историята на запознанството и сватбата с младия Броз е описана с партийна романтика. Дедиер приема скептично откритието на Очак⁷⁰. Смята го по-скоро за политически ангажирана личност, отколкото за съвестен историк. Към него изразява и политически съмнения. В конфликта Тито-Сталин Очак се определя на страната на Сталин и остава като емигрант в СССР. За съратниците на Тито по принцип „информбюровщината“ е тежък грях и те се отнасят с подозрение към всички, които са предпочели Сталин в критичната 1948 г. След подобряването на отношенията Очак „открива“ и донася в Югославия

68 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II. s. 315.

69 Očak, Iv. Jugoslovenski oktobarci. Likovi i sudbine. Zagreb, 1979, s. 23-28.

70 Dedijer, VI. Novi prilozi, T. II. s. 317.

ред сведения за младежките години на Тито, които не могат да се проверят и са били удобни от политическа гледна точка, но към които Дедиер изразява открити съмнения⁷¹. Отношението му спрямо сведенията за Пелагия може да се дължи донякъде и на личната му суета. В първите издания на биографията на Тито, Дедиер твърди, че Пелагия е загинала в чистките през 1938 г. Така му бил казал Тито. Това сведение попада и на страниците на други титови биографии, а по-късно се оказва погрешно.

Впрочем, независимо от сложността на отношенията между Очак и Дедиер, съдбата на Пелагия Белоусова все пак си остава в зоната на здрача. „Откритието“ на Иван Очак има интересно продължение. През 1967 г. жената с трагична съдба, която той срещнал, получила персонална пенсия от 100 рубли. При оформянето на документите, тя се обърнала към югославското посолство в Москва с молба за потвърждение на революционната ѝ дейност в СХС кралство през двадесетте години. ЦК на ЮКП взел решение да издаде документ, с който се удостоверява, че съветската гражданка Пелагия Белоусова (с друго име Елена Рогульова) е работила срещу законите на кралството и поради това има право на пенсия⁷². В документите имало хронологични несъответствия, твърди Дедиер. Починала през 1968 г. като завещала ценните си вещи на децата на Жарко Броз. Тито изпратил венец на гроба ѝ, но никога не го посетил⁷³. Така историята на първата титова любов добавя един мелодраматичен акцент към биографията му. Историята на двамата красиви младежи, които се срещнали в сърцето на Азия, носи привкуса на

71 Ibid.

72 Dedijer, VI. Novi prilozi T. II. s. 317.

73 Ibid.

сентиментален роман – идеализъм, революционна романтика, преследвания, затвори, интриги, изневери и закъсняло откритие на дете, което майката е оплаквала десетилетия.

А Пелагия може и да не е била първата съпруга и любов на младия Броз. Неговата репутация на плейбой е много силна, особено в Югославия, но тя не намира място в официалната биография. Това е естествено – държавникът, особено в едно тоталитарно общество, няма право на похождения, най-малко защото животът му трябва да служи за пример. За сметка на това около донжуанските подвизи на Тито се оформя цял съпътстващ жанр от разнородни творби – вицове, статии в жълтата преса, книги⁷⁴ и дори филми⁷⁵. За югославяните мъжките подвизи на лидера им не са грях и те по-скоро се забавляват с тях, отколкото да ги осъждат. Една социологическа анкета в Словения от 2001 г. показва, че с отрицателното „диктатор“ Тито е оценен в 34% от отговорите, докато за „голям държавник“ го приемат 32%. Сред по-равнодушните оценки надделяват положителното „плейбой“ (21%) и шеговитото „мъж на Йованка“ (11 %) ⁷⁶. Та в югославското пространство фигурира и една „плейбойска“ интерпретация на живота на маршала, която включва и руския период в живота му. В нея присъстват много жени, а партията

74 Най-известна е книгата на Radulović, F. *Ljubavi Josipa Broza*, Beograd, 2001.

75 Известният хърватски режисьор Лордан Зафранович през май 2006 година обяви плана си за снимки на филм за „тайните любви на Йосип Броз“. Проектът ангажира голям брой историци и творци, а едно от постиженията е дълго интервю със съпругата на Тито от 1937 до 1943 г. Херта Хас. Вж. Film o tajnoj ljubavi Josipa Broza Tita. – В: Globus, № 788, s. 38-44.

<http://www.globus.com.hr/Default.aspx?BrojID=142>

76 <http://www.slowwwenia.com/ankete.asp?what=20010604>

и революцията остават на заден план. Митарствата на Броз между военнопленническите лагери, Петроград и Сибир получават съвсем различно обяснение в светлината на непрекъснатите флиртове и нежелани бременности. Списъкът със „17-те жени на другаря Тито“, разбира се, е изготвен произволно и приключенията са недоказуеми от академична гледна точка, но той е доста популярен. В интереса към приписваните на Тито плейбойски похождения има доза, както от обикновеното, нездраво любопитство към жълтите хроники, така и политически мотиви. По специфичен начин те влизат в пропагандното очерняне на Тито след разпадането на СФРЮ. Безскрупулното му отношение към жените и многобройните деца, които сее навсякъде по пътя си, му придават един изначално греховен, почти сатанински облик, които се синхронизира с внушенията, че цялата СФРЮ е била злокобна антисръбска (или антихърватска) конструкция. Списъкът с жените и децата е включен в цялата му пълнота и в най-добрия словенски сайт, посветен на Тито⁷⁷. Според него в Русия младият Броз се е изявил като истински Казанова и за 5 години е прелъстил 7 дами (включително Пелагия). Сред тях има двойка близначки, аристократка и богата киргизка. Оставил е пет сина. Бягствата му от бременните дами обясняват и лутанията му.

В заключение може да кажем, че годините, прекарани в Русия, са сред най-тъмните в титовата биография. Самият той в различните години е давал различни сведения за поведението си като военнопленник и за участието в революционните събития. В пропагандните биографии, следващи комунистическия стереотип, има стремеж да му се приписва повече революционен актив в стила на болшевишката митология - бунтарство, участие

77 <http://www.titoville.com/women.html>

в антиправителствени демонстрации, разговори против царете и войната, връзки с революционери и класово осъзнати работници, ранно членство в партията, боеве с контрареволуцията. Самият Тито обаче се дистанцира от този стил. През 1952 г., в автобиографията си за сп. „Лайф“ заявява открито: „Често се пише, че съм играл значителна роля в Октомврийската революция. За съжаление това не е истина.“⁷⁸ Тогава сякаш му е по-изгодно да не си приписва подобен актив. Освен това автобиографията му от 1952 г. е произведение в разчупен, човешки и изповеден стил. Написана с помощта на Дедиер, които има чувство за реалност и журналистически усет, тя го представя некакто схематично-безкомпромисен революционер, чийто живот е посветен изцяло на каузата, а като нормален човек, чиято съдба е преминала през сложни и донякъде романтични, че и ексцентрични перипетии. Това пък безспорно е добре дошло за редакторите на „Лайф“, които получават по-живописен портрет на „първия еретик на комунизма“. В крайна сметка е наистина трудно да се направи реална оценка дали престоят в Русия е решаващ за свързването на съдбата на Тито с комунизма, или това е станало по-късно. Впрочем, надали формалното влизане в партията е и толкова важно. Във всеки случай именно в Русия той вижда революцията в цялата ѝ сложност, опознава променливите чувства и психологията на масите, вижда на дело ролята на дисциплинираната организация, на пропагандата и социалната демагогия в борбата за революционната власт. Това безспорно е опит, който се оказва изключително важен в по-нататъшната му съдба, много по-съществен, отколкото въпросът дали наистина е участвал в юлските демонстрации в Петербург или кога точно е приет в компартията. Важно е и това, че той

78 Dedijer, VI. Novi prilozi ..., Т. I., s. 536.

на място опознава основите на марксизма и ленинизма и вижда въздействието им върху масите в истинска революционна ситуация. Тези уроци ще му помогнат по-късно да стане лидер в Югославия.

JOSIP BROZ TITO – THE COMMUNIST’S BAPTISM

Hristo Mishkov

The present article is dedicated to the “mysterious” road which led young Josip Broz to the communist “faith”. The author studies the contradictory historiographical, publicistic, journalistic and purely political hypothesis regarding Tito’s youth and especially his stay in Russia where he witnessed the events surrounding the October Revolution and became a communist.

The author explores the changing situation in Yugoslavia after the Second World War as well as after the collapse of SFRY concluding that writing and telling the story of Tito’s “communist baptism” is a more or less a result of political context’s progress.

On the other hand Josip Broz saw the complexity of the revolution exactly in Russia. Exactly in Russia he came to know the changing political orientations of the people and psychology of the masses. He also became acquainted with the importance of a well regulated revolutionary and party organization, of modern propaganda and social demagogy in the struggle for revolutionary power. In such a way Tito gained an experience which was crucial for his future political development – a fact that is much more important than questions such as when did he become a member of the Communist Party or did he join in the July

demonstrations in Petrograd. It is no less important that Josip Broz had the opportunity to examine on the spot the real basis of Marxism-Leninism and the influence of the new ideology over the masses in a true revolutionary situation. Later these lessons helped him to rise as a Yugoslav leader.